

سبک تربیتی امام رضا علیه السلام در تربیت کودکان

سکینه محمدی^۱

چکیده

سبک تربیتی امام رضا علیه السلام در تربیت کودکان، یکی از ابعاد سبک زندگی اسلامی است. سبک تربیتی آن امام بزرگوار قبل از تولد کودکان به گونه ای بوده است که به اموری همانند انتخاب همسر و مادرشایسته، رعایت آداب و مراقبت های بارداری توجه داشته است و پس از تولد و در روزهای آغازین تولدهم به آداب و سننی همانند گفتن اذان و اقامه در گوش چپ و راست، انتخاب نام نیکو، عقیقه کردن و ایجاد معنویت گرایی در خانه و جامعه و آموزش احکام و معارف توجه داشتند. این بدین معناست که ادب و تربیت در سبک زندگی معصومین برترین میراث به جای مانده از خانواده است. به همین دلیل روایات های بسیاری ناظر به اهمیت این موضوع در جهت حسن ادب و تربیت کودکان در دست است. موضوع این مقاله قابل بررسی در علوم انسانی، روایی، تربیتی، اجتماعی قابل بررسی بوده است که در این مقاله با رویکرد تربیتی و روایی به آن پرداخت شده است. و روش تحقیق در این پژوهش متنی و کتابخانه ای مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: امام رضا علیه السلام، سبک تربیتی، کودکان

^۱ طلبه سطح ۲، حوزه امام حسن مجتبی علیه السلام ، mohammadi@gmail.com

مقدمه:

میل به فرزند و استمرار نسل از انگیزه های اصلی و اهداف مهم تشکیل خانواده است. که در سبک زندگی پیشوایان معصوم علیه السلام مورد تأکید قرار گرفته است. و همواره به افرادی که به دلایلی صاحب فرزند نمی شوند ادعیه و اذکاری تعلیم می دادند تا خداوند این نعمت را نصیبشان کند. و قبل از پرسیدن از جنسیت کودک ولادت او را تبریک می گفتند. و اظهار می داشتند که فرزند عزیز است اما تربیت او عزیزتر است. بنابراین، ادب و تربیت در سبک زندگی پیشوایان معصوم علیه السلام برترین میراث به جای مانده از خانواده است. به همین دلیل روایات بسیاری ناظر بر اهمیت تربیت کودک است. در واقع مسئله ای که در سبک و سیره ی اهل بیت علیهم السلام مشهود است. روش ها و عوامل مؤثر در تربیت فرزندان است. این پژوهش درصدد است سبک تربیتی امام رضا علیه السلام را در تربیت کودکان مورد بررسی قرار دهد.

گفتار اول: مفهوم شناسی

۱-۱ سبک زندگی از دیدگاه قرآن

از اهداف قرآن کریم، تعلیم سبک زندگی صحیح است. به گونه ای که می توان با شناسایی ارزش ها و هنجارها و ضد آنها که در آیات قرآن به آن ها اشاره شده است. این سبک ها را شناسایی کرد. و با انطباق روش زندگی با روش های قرآنی به قله سعادت و خوشبختی دست یافت. قرآن کریم در آیات متعدد از یک سو، سبک زندگی غیر الهی را مورد مذمت قرار می دهد. و این مذمت هم ناظر به ساحت فردی و هم ساحت جمعی است که از آن جمله می توان در ساحت فردی به آیه «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ»^۱ و در ساحت جمعی به آیه «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» اشاره کرد.^۲ و از سوی دیگر سبک زندگی صحیح و پذیرفته شده اسلام را بیان می کند. و از سبک زندگی اسلامی با عنوان حیات طیبه یاد می کند. اگر چه در قرآن تنها یک بار به صراحت از حیات طیبه سخن به میان آمده است. اما در جای جای قرآن اشارات بسیاری به آن شده است.

حیات طیبه و لقای پروردگار هر دو با ایمان و عمل صالح به دست می آید. از آن جهت که حیات سبب حس و حرکت در همه موجودات است. حیات طیبه نیز شهود حق تعالی و سیر در تجلیات انوار الهی و سبک زندگی جدید نورانی برای آدمی می گردد. و بی گمان این حیات برتر از حیات حیوانی مشترک بین انسان و حیوان است و آثاری که قرآن برای آن بیان کرده است بسیار بالاتر از اثرهای حیات مادی و عادی است. صاحب این طیب، مستغرق در نعمات معنوی است. حقایق را می بیند و در خود عزت و کرامت می یابد. زیرا به معدن عظمت متصل شده است.^۳

^۱ عصر ۲

^۲ انفال ۲۵

^۳ جوادی آملی، تفسیر موضوعی قرآن (توحید در قرآن) ص ۱۶۲-۱۶۳

۱-۱-۱ سبک زندگی از دیدگاه ائمه اطهار علیهم السلام

سبک زندگی در دین مقدس اسلام از سابقه ای ۱۴۰۰ ساله برخوردار است. و با نام های گوناگون از آن یاد شده است و روایات متعددی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و امامان معصوم علیه السلام درباره زندگی با سعادت، زندگی صالحانه و تشویق مسلمین به رعایت دستورات دینی در کلیه مراحل زندگی در منابع اسلامی موجود است. از اسناد روایی درباره سبک زندگی صحیح، خطبه ۱۹۳ نهج البلاغه است. به طوری که چندین فراز از این خطبه به تبیین سبک زندگی متقین می پردازد. اولین وصف متقین در این خطبه این است که به صواب سخن می گویند (منطقهم الصواب) این عبارت سبک و شیوه سخن گفتن متقین را مشخص می کند. دومین صفتی که حضرت برای متقین بیان کرده این است که لباسی میانه برتن می کنند. «وملبسهم الاقتصاد» این فراز به پوشش صحیح متقین اشاره کرده است. که از مصادیق مهم درسبک زندگی است. این فرازها شمه ای از زیستن به سبک ائمه اطهار و به تبع آن قرآن را به وصف کشیده است. در دیگر جایی امام علی علیه السلام درباره زندگی سعادت مندانه به فرزندش امام حسن علیه السلام می فرماید: "فرزندم، پرهیزگار در فعالیت های خود بایستی سه زمام را قرار دهد. زمانی که در آن با خدا مناجات می کند، زمانی که در آن به حساب کشی از نفس می پردازد و زمانی که آن را برای لذت حلال و آراستگی خود، خالی کند. و مؤمن را گریزی نیست که در سه کار حضور داشته باشد. اصلاح امور معاش، گام برداشتن برای آخرت یا لذت های حلال.^۱

۲-۱ تربیت

در لغت از ماده ی "ربو" از باب تفعیل به معنای زیادت و فزونی است. ربا را به این دلیل ربا گویند که در آن نوعی زیادت و فزونی است. گاهی به معنای تهذیب و پاک ساختن اخلاق فرد از آلودگی ها به کار می رود. و این به دلیل آن است که مایه ی فزونی مقام و منزلت معنوی است. تربیت در اصطلاح دارای تعریف های متعددی است که به نظر می رسد تعریف زیر جامعیت بیشتری دارد: "تربیت عبارت است از فعالیتی منظم و مستمر در جهت کمک به رشد جسمانی،

^۱ ابن شعبه، تحف العقول، ج ۱، ص ۱۱

شناختی، اخلاقی و عاطفی و به طور کلی پرورش و شکوفایی استعدادهای متربی، به گونه ای که نتیجه آن در شخصیت مربی به ویژه در رفتارهای او ظاهر خواهد شد.^۱

۳_۱ کودکی

حضرت امام خمینی (ره) در تحریر می فرماید: "الصغیر و هو الذی لم يبلغ حد البلوغ محجور علیه شرعا لاتنفذ تصرفاته فی أمواله" صغیر کسی است که به حد بلوغ نرسیده باشد. این شخص از تصرفات در اموال خود ممنوع خواهد بود. و در ادامه می افزاید هر چند که در کمال تمیزی و رشد باشد و تصرفاتش در نهایت سود و صلاح صورت گیرد.^۲

"الصغر: طور به کل انسان، پیدا من حین الولادة الی البلوغ"

کودکی دوره ای است که به هوانسانی خواهد گذشت، آغاز آن هنگام ولادت و پایان آن رسیدن به حد بلوغ است. علمای حنفی و مالکی هم گفته اند صغیر یا ممیز است یا غیر ممیز، و غیر ممیز کسی است که هفت سال تمام را سپری نکرده است. و ممیز به کسی می گویند که هفت سال تمام از عمرش گذشته است. چون پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرموده است: وقتی فرزندان تا به هفت سالگی رسیدند آنان را به نماز عادت دهید.^۳

گفتار دوم: سبک تربیتی امام رضا علیه السلام در تربیت کودکان قبل از تولد

منظور از سبک تربیتی امام رضا علیه السلام روش ها و شیوه هایی از امام است که با تکیه به مبانی اعتقادی و نظام ارزشی اسلام توانسته است استعدادهای نهفته ی کودکان را در تمام ابعاد موجود هماهنگ و پرورش دهد و آن ها را شکوفا کند و به سوی هدف و کمال مطلوب سوق دهد:

۱_۲ انتخاب همسر صالح و مادر شایسته برای فرزندان

^۱ حاجی ده آبادی، درآمدی بر نظام تربیتی اسلام، ص ۱۲

^۲ الموسوی الخمینی، تحریر الوسیله الجزء الثانی، ص ۱۲

^۳ الزحیلی، فقه الاسلامیه وادله، ج ۶، ص ۴۴۷

امام رضا علیه السلام در مورد فرزندان نیز نهایت ادب و احترام را منظور داشتند. وسفارش هایی هم در این باره کرده اند. آن چیزی که در سیره ی ایشان در مورد فرزند وارد شده است. مواردی هم چون نام نیکو، مراقبت از کودک، اعتماد و.... ایشان حتی فرزند خود امام جواد علیه السلام را با کنیه نام می بردند. مثلاً ایشان در زمانی که امام جواد علیه السلام کودک بودند. می فرمودند: (ابو جعفر به من نامه ای فرستاده است) و یا (من به ابو جعفر چنین نوشته ام) استفاده از واژه هایی همچون " بآبی أنت و اُمی " در برخورد با فرزند شان قابل توجه است.^۱

" جایگاه و ارزش فرزند در اسلام "

فرزند، نعمت بزرگ و منبع خیر است. منبع کرامات، سود دنیا و آخرت برای انسانی که مؤمن به حق است و از روی ایمان فرزندان را مؤمن و شایسته تربیت می کند. و این از بزرگترین و با منفعت ترین نعمت هایی است که حضرت حق به بندگان پارسایش عنایت می کند. حضرت ابراهیم علیه السلام به دلیل فرزنددار شدن به حمد کامل حق برخاست. و فرزند دار شدن اقتضای حمد می کند. حمدی که با زبان و قلب و اعضا و جوارح تحقق می یابد:

سپاس که در زمان پیری، به من اسماعیل و اسحاق را بخشید. همانا پروردگار من شنوای دعا بندگان است.^۲

پدران و مادران از دنیا رفته از عبادات و مناجات و کار خیر فرزندان خود را در صورتی که اهل ایمان بوده باشند بهره ی کامل می برند. از رسول حق (ص) روایت است که پنج نفر از دنیا رفته اند ولی نامه ی اعمال آنان بسته نشده است. و دایم به آن ثواب می دهند. کسی که درختی کاشته، چاه آبی برای بهره برداری مردم حفر کرده، مسجدی ساخته، قرآنی نوشته، و فرزند شایسته ای از او به جای مانده است.^۳

همچنین پیامبر اکرم می فرماید:

" فرزند شایسته دسته گلی خوش بو از گل های بهشت است.^۴

^۱ ابن بابویه، ترجمه عیون اخبار الرضا، ج ۲، ص ۴۰۵

^۲ ابراهیم، ۳۹

^۳ مجلسی، بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۹۷

^۴ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۳۵۷ و ۳۵۸

"آموزه های رفتاری امام رضا علیه السلام بعد از تولد"

از رفتار امام رضا علیه السلام نسبت به فرزند درس های فراوانی می توان گرفت که به برخی آن ها در ذیل اشاره می شود.

۱. انس با فرزند: انس، محبت و صمیمیت با فرزند درسبک زندگی امام رضا علیه السلام از جایگاه

ویژه ای برخوردار است که به مواردی از آن می پردازیم.

۲. احترام به فرزند: صدا زدن با کنیه فرزند جهت احترام بیشتر در میان عرب زبانان رایج

می باشد لذا حضرت رضا علیه السلام برای صدا زدن حضرت جواد علیه السلام به جهت تعظیم و

اکرام هر چه بیشتر از کنیه ابوجعفر استفاده می فرمود.^۱

۳. فرزند دوستی: یکی از یاران حضرت که شاهد محبت و علاقه حضرت به کودکان است به

حضرت عرض می کند. دعا بفرمایید خداوند به شما فرزندی عطا فرماید، حضرت فرمودند

که خداوند به من فرزند پسری خواهد داد که وارث من می شود از این رو این به دست

می آید که حضرت آنقدر کودکان را دوست دارند که در رفتار حضرت مشهود بوده است.^۲

۴. کمک به امور فرزندان: بعد از تولد امام جواد علیه السلام، امام رضا علیه السلام در طول شب گهواره

ایشان را حرکت می دادند و با او بازی می کردند. هنگامی که سوال شد آیا مردم با

پسرانشان این گونه رفتار می کنند؟ حضرت فرمود: این پسر مانند عامه مردم نیست به

دنیا آمدن و رشد نمودن آن مانند پدران پاکشان است.^۳

۵. آسان گیری در عبادت فرزند: از امام رضا علیه السلام درباره شخصی پرسیدند که پسر

نوجوانش را به نماز خواندن وادار می کند. و این فرزند گاهی نماز را ترک می کند. امام

فرمودند: این پسر چند سال دارد؟ گفتند: آقا، هشت ساله است. امام رضا علیه السلام با تعجب

فرمودند: سبحان الله، هشت ساله است و نماز را ترک می کند، گفتند: بچه است گاهی

خسته و ناراحت می شود، امام فرمودند "یصلی علی نحو ما یقدر" هر طوری که راحت

است نماز را بخواند.^۴

^۱ مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۴۹، ص ۱۲

^۲ حرعاملی، وسائل الشیعه، ص ۲۰

^۳ ابن بابویه، خصال شیخ صدوق، ج ۱، ص ۱۸۰

^۴ مجلسی، بحارالانوار، ج ۳، ص ۵۰۹

نتیجه گیری

انسان برای رسیدن به موفقیت به مقوله آگاهی نیازمند است. در نتیجه برای کسب این آگاهی تلاش می کند. دین مقدس اسلام برترین الگوهای زندگی موفق فردی و اجتماعی را به ما نشان می دهد. تربیت مناسب نسل آینده و آموختن مهارت های لازم تربیت فرزند از جمله مسائلی است که دین مبین اسلام و ائمه معصومین علیهم السلام به آن توجهی ویژه دارند.

دراین میان بیانات گوهر بار امام رضا علیه السلام در تربیت فرزند چه قبل دوران بارداری و چه پس از به دنیا آمدن فرزند می تواند ره توشه ای عظیم در راه دست یابی به این امر مهم شده است. که این روش های اسلامی و تربیت نسل صالح می تواند باعث رسیدن به سعادت دنیوی و اخروی شود.

منابع

۱_ قرآن

۲_ جوادى آملی , عبدالله , تفسیر موضوعی قرآن (توحید در قرآن) , ج ۲ , قم: انتشارات اسوه, ۱۳۸۳.ه.ش

۳_ ابن شعبه, حرانی, تحف العقول, ج ۱, ترجمه صادق حسن زاده , تهران - قم , ۱۳۶۲ - ۱۳۷۶

۴_ حاجی ده آبادی , محمدعلی , درآمدی بر نظام تربیتی اسلام , قم: انتشارات مرکز جهانی علوم انسانی, ۱۳۷۷ ,

۵_ سید روح الله الموسوی الخمينی, تحرير الوسیله الجزء الثاني, قم: مؤسسه اسماعیلیان, چ ۲, ۱۴۰۸.ه.ق,

۶_ دکتر وهبه الزحیلی , فقه الاسلامیه وادله, تهران: دارالفکر, ۱۴۱۸.ه.ق,

۷_ کلینی , محمدبن یعقوب , الکافی , ترجمه علی اکبر غفاری , ج ۵, تهران: دارالکتب الاسلامیه, ۱۳۶۵.ه.ش.

۸_ حر عاملی , محمد بن حسن , وسائل الشیعه, قم: مؤسسه آل البيت, ۱۴۱۴ ه.ق.

۹_ امام رضا علیه السلام منسوب (بی تا), رساله ذهبیه (طب الرضا), نوشته محمد مهدی نجف , قم : انتشارات خیام , ۱۴۰۶ ه.ق

۱۰_ شیخ صدوق, من لا یحضر الفقیه, قم: انتشارات اسلامی , ۱۴۱۳.ه.ق.

۱۱_ سید میرزایی و دوستان , آداب و آفات تربیت کودک و نوجوان, تهران: ناشر احمدیه , ۱۳۹۲

۱۲_ سالاری فر, نظام خانواده دراسلا, تهران: نشر هاجر, چ ۱, ۱۳۸۵ ه.ش.

۱۳_ عطاردی , عزیزالله , اخبار و آثار حضرت امام رضا علیه السلام, تهران: ناشر کتابخانه صدر, ۱۳۷۹

۱۴_ امینی , ابراهیم , آئین همسر داری یا اخلاق خانواده, تهران: ناشر اسلامی, ۱۳۹۴.ه.ش

۱۵_ یوسفیان , نعمت الله, تربیت دینی کودکان , قم: انتشارات زمزم هدایت, ۱۳۸۹.ه.ش

- ۱۶_ مجلسی, محمدباقر , بحارالانوار, تهران: انتشارات اسلامیة, ۱۳۷۵. ش .
- ۱۷_ امینی , ابراهیم , آئین تربیت , چ ۴, قم: انتشارات اسلامی, ۱۳۷۸. ش .
- ۱۸_ ابن بابویه, محمدبن علی , اخبارالرضا, قم: انتشارات جهان , ۱۳۷۸. ش.
- ۱۹_ شیخ صدوق_ الخصال , ترجمه علی اکبر غفاری, تهران: مکتب الصدق , ۱۳۷۷. ش.
- ۲۰_ کلینی_ محمدبن یعقوب , باب نادر مخصوص وجامع در فضیلت وصفات امام حدیث ۱ , ترجمه سید جواد مصطفوی, قم: انتشارات علمیه اسلامیة, ۱۳۹۳. ش.
- ۲۱_ ابن بابویه, ترجمه عیون اخبار الرضا, ج ۲, قم: انتشارات علمیه اسلامیة . ۱۴۰۶ ه. ق.